

GESCHIEDENIS DE BELGISCH-FRANSE GRENS 300 JAAR NA DE VREDE VAN UTRECHT

De Frans-Belgische grens in Adinkerke: de douaniers zijn verdwenen, de 'smokkelaars' niet. © Michiel Hendryckx

DE GRENS IS EEN HOOFD- ZAAK

Precies drie eeuwen geleden werd de Vrede van Utrecht gesloten. Het boek *Grens/Frontière* bekijkt een gevolg daarvan: de Frans-Belgische grens.

MARC REYNEBEAU

De auteurs: bijdragen van onder anderen Ludo Milis, Davide Longo, Geert Van Istendael, Anne Provoost, Luuk Gruwez, Michiel Hendryckx, Wim Chieles en Joep Leerssens.

Het boek: essays en verhalen uit de Frans-Belgische grensstreek.

ONS OORDEEL: een mooi vormgegeven en geïllustreerd boek dat geschiedenis toont in de menselijke ervaring daarvan.

★★★★☆

Het meest recente, tastbare resultaat van de Vrede van Utrecht van 1713 speelde zich vorige week af op het congres van de Europese voetbalbond Uefa. Daar verwelkomde de Uefa namelijk zijn 54ste lid: Gibraltar. Dat rotsstaatje aan de Spaanse zuidpunt kwam in 1713 in Britse handen en is dat vandaag nog altijd, zeer tot ongenoegen van Madrid. Gibraltar was maar een detail in de Vrede van Utrecht. Die hertekende een aanzienlijk deel van Europa en van de koloniale wereld. En waar met territoria wordt geschoven, schuiven de grenzen mee. Uit alles wat de Vrede van Utrecht betekende, lichtte de Stichting Ons Erfdeel dat thema van de grens voor het boek *Grens/Frontière*, dat zowel in het Nederlands als het Frans verschijnt.

De Vrede beslechtte een lange reeks oorlogen en machtsconflicten tussen de Europese grootmachten, of liever, tussen de adellijke families die het toen in hun rijk voor het zeggen hadden. De Vrede van Utrecht wordt gezien als het eerste akkoord dat het ge-

volg was van een onderhandeling en niet van de militaire nederlaag van de tegenstander. Wat niet blette dat de Vrede wel degelijk haar winnaars en verliezers had. Tot die laatste categorie behoorde zeker Spanje, dat onder meer de Zuidelijke Nederlanden verloor. Tot de eerste vooral Groot-Brittannië, dat niet alleen Gibraltar binnenhaalde, maar onder meer ook het Spaanse monopolie op de slavenhandel en de Franse kolonies in het huidige Canada. Van de toenmalige Zuidelijke Nederlanden – een gebied dat in grote lijnen overeenkomt met het huidige België, op het prinsbisdom Luik na – werd de grens met Frankrijk, die al een halve eeuw gestaag noordwaarts aan het opschuiven was, toen definitief vastgelegd. Ze is zo goed als identiek aan de huidige Frans-Belgische grens. De tot dan toe Spaanse Zuidelijke Nederlanden gingen in 1713 over naar de Oostenrijkse Habsburgers. 'België' werd voortaan vanuit Wenen bestuurd. Veel vreugde bracht dat de eerste tijd niet, aangezien het als bufferstaat nog altijd de Franse dreiging te duchten had en van de weeromstuit de aanwezigheid van troepen uit de Verenigde Provinciën (Nederland) moest tolereren – en vooral betalen.

Smokkel

Het is in België geen echt zeer dat zich aan de overkant van 'de schreve' gebied bevindt dat ooit aan de graafschappen Vlaanderen of Henegouwen toebehoorde. Van irredentisme was in Noord-Frankrijk nooit ernstig sprake, van een Vlaamse heimwee naar de aan Frankrijk 'verloren' gebieden wel. Daarin liggen trouwens de verre wortels van Stichting Ons Erfdeel, maar zij objectiveer-

de de kwestie door de oude term 'Frans-Vlaanderen' te vervangen door 'de Franse Nederlanden'.

In de praktijk blijkt de grens, zeker nu, relatief te zijn. De regio is daarvoor te veel een overgangsgebied gebleven. Anders dan aan de grens met Nederland, is in het landschap niet meteen te zien waar België ophoudt en waar Frankrijk begint.

De autobiografische reportages in *Grens-Frontière* brengen de grens terug naar een essentiële relatie die ze in de moderne tijd kreeg: die met de centrale staat, al lagen zowel Brussel als Parijs mentaal altijd ver weg. De staat zond er wel zijn douaniers naar uit, 'almachtige hellehonden', zoals schrijver Luuk Gruwez hen percipieerde in zijn kindertijd. Veel van de verhalen herinneren immers aan de levendige smokkel in de streek, in het groot maar ook in het klein, want een mens is dus de grens voorbij vooraleer hij daar erg in heeft. 'Europa' haalde er nu zelfs de douaniers weg, al bestaat nog altijd een legale variant van die trafiek, met Belgen die inkopen gaan doen in de goedkopere Noord-Franse warenhuizen en Fransen die in België minder geld kwijt zijn aan sigaretten – en aan de pralines van Leonidas, een belangrijker Belgisch 'baken' dan welke grenspaal ook. Koopmansgeest, pragmatisme.

Taalgrens

Grenzen, als van buitenuit opgelegde realiteiten, bestaan daarom vooral in het hoofd. Maar dat werkt in twee richtingen. Het relateert de grens als scheidingsmuur; historicus Ludo Milis stelt in de huwelijksaankondigingen in De Panne veel liefde over de grens heen vast. Maar ze beïnvloedt mensen er niet minder om. 'Voor

EUROPA APOLOGIE VOOR EEN LAPPENDEKEN

De lidstaten zijn het probleem

De Oostenrijkse schrijver Robert Menasse gaat de clichés te lijf die over 'Brussel' leven, en roept op tot de vorming van een nieuwe postnationale democratie. Verfrissend. **BART BEIRLANT**

Alveringem: twijfelen tussen Gemene Weg of Rue Mitoyenne. © Michiel Hendryckx

de grensbewoner', schrijft fotograaf Michiel Hendryckx van *De Standaard*, 'is het buitenland een evidentie. Voor hem is de buur nooit ver weg.' Hendryckx is in Adinkerke geboren. Hij beseft als geen ander dat een kleine speling van het lot had volstaan om van hem een ander mens te maken: stond zijn wieg twee kilometer zuidelijker, hij was nu iemand die meer Françaises zou hebben gekend en in de jachthaven van Sète een zeilboot had liggen.

In dit boek is de grens vooral een feit die alleen door het historische lotgeval (en toeval) ligt waar ze ligt. En misschien gaat dit boek wel iets te halsstarrig om met grenzen door bijvoorbeeld ook de Belgische taalgrens te berde te brengen, in een overigens inzichtelijk stuk van Geert Van Istendael, al heeft die niet veel met 1713 te maken. Maar de taalgrens toont wel deze paradox: in een boek dat grotendeels een éloge op de pragmatiek van de staatsgrens is, stelt Van Istendael dat de taalgrens nog altijd 'verdedigd' moet worden, en wel als 'de grondslag van de vrede die wij allen willen'.

Het geval toont aan hoe een grens belangrijk wordt eens ze gepolitiiseerd raakt. De Belgische taalgrens behoort tot een langere lijn, die veelal als de grens tussen Germaans en Romaans Europa wordt geduid, tot in de huidige europetiekelen toe. Achterin het boek benadrukt cultuurhistoricus Joep Leerssen dat het met grenzen maar wordt wat men ervan maakt. En dat wat nu een kloof heet, niet meer is dan een niet eens zo oude 'culturele veralgemening' van het zowel Pruisisch-Duitse als Franse annexionisme.

Grens/Frontière, 1713-2013.

Stichting Ons Erfdeel, 176 blz., 21 €.

Anders dan aan de grens met Nederland, is in het landschap niet meteen te zien waar België ophoudt en Frankrijk begint

De auteur: Oostenrijkse schrijver van romans en essays.

Het boek: een pleidooi voor Europa als een postnationale democratie.

ONS OORDEEL: begint verfrissend maar laat de lezer op zijn honger.

★★★★☆

Bij elke Europese top speelt hetzelfde vreemde schouwspel zich opnieuw af. De 27 premiers en presidenten die in het roze Justus Lipsius-gebouw in Brussel bijeengekomen om 'Europa' te verdedigen en verder uit te bouwen, snellen elk onmiddellijk na het einde van die Europese Raad met hun medewerkers naar hun nationale perszaal. Zij die tot enkele minuten voordien het hoogste Europese beslissingsorgaan vormden, trekken hun nationale trui weer aan en vertellen vol gloed tegenover overwegend journalisten van hun land hoe zij toch maar opnieuw de nationale belangen (wat die ook mogen zijn) verdedigd hebben. De nationale leiders zijn 24 uur lang Europees leider geweest, dat volstaat.

Daar, en nergens anders, ligt het probleem van Europa, stelt de Oostenrijkse schrijver Robert Menasse vast nadat hij het Europese raderwerk bestudeerd heeft: 'De Raad, die werd opgericht om de eenwording van Europa in gang te zetten en stap voor stap vooruit te helpen tot hij overbodig wordt, werd tot bolwerk waarmee de staats- en regeringshoofden juist deze weg blokkeren.'

Hoe verfrissend is het om nog eens een Europese intellectueel tegen te komen die niet voor het gemak de 'Europese Commissie' of 'Brussel' neerzet als een bemoeizuchtige moloch vol vet betaalde ambtenaren die ten prooi gevallen zijn aan een ondemocratische regeldrift, en die door niets of niemand gecontroleerd worden en de natiestaten ondergraven.

Zelfs Hans Magnus Enzensberger ont-snapte niet aan de verleiding om twee jaar geleden een boekje vol clichés over Europa te schrijven onder de veelzeggende titel *Het zachte monster Brussel of Europa in de klem*. De grote filosoof ergerde zich vooral aan de richtlijnen en reguleringen die vanuit Brussel neerdalen over de hoofden van de burgers, nadat hij zich eerst vol lof uitgelaten had over het feit dat men bijvoorbeeld geen batterij adaptors moet meesleuren in Europa om een elektrisch apparaat aan te sluiten. Hoe zou dat komen?

Dan slaagt Menasse erin om verder te kijken en scherper te analyseren. Hij geeft toe dat hij met de klassieke vooroordelen naar Brussel afzakte, maar kwam bij zijn onderzoek naar het wezen van de verwachte boosdoeners - van de Europese ambtenarij - tot onverwachte conclusies: de Europese Commissie is een open en transparante instelling, de Europese bureaucratie is uiterst slank, ze is uiterst

zuinig en bescheiden, en ze is ongelooflijk goedkoop. 'Woekerende bureaucratie? Slechts drie Europese instellingen groeien in absolute zin: het parlement, het gerechtshof en de rekenkamer. Dat wil zeggen: democratie, rechtszekerheid, begrotingscontrole.'

Democratisch deficit

Toch heeft de Europese Unie een duidelijk probleem met democratische legiti-mering. Het Europees Parlement is verkozen, maar heeft geen initiatiefrecht. Dat ligt bij de Europese Commissie, waarvan de leden niet verkozen zijn maar geselecteerd door de lidstaten - eentje per land, 27 in totaal, veel te veel, zodat sommigen niet weten hoe ze hele dagen moeten doorbrengen. Gelukkig is er nog de Europese Raad, want de 27 premiers en presidenten zijn wel democratisch verkozen, klinkt het dan.

De originele en uitdagende gedachte van Menasse is dat hij dit beeld op de helling durft te zetten. 'Het is niet zo dat de trias van Commissie, Raad en Parlement een zwart gat creëert waarin wat wij onder democratie verstaan verdwijnt. Het is omgekeerd zo dat wat wij onder democratie verstaan - de louter nationale legiti-mering van de politieke elites, een zwart gat creëert waarin idee en bestaansreden van het Europees project verdwijnen - zonder dat dit op Europees vlak aanspraak kan maken op democratische legiti-mering.'

Hoe verfrissend is het om nog eens een Europese intellectueel tegen te komen die 'Brussel' niet neerzet als een bemoeizuchtige moloch vol vet betaalde ambtenaren

De economische crisis die Europa vandaag doormaakt, is in grote mate het gevolg van de weigering van de staats- en regeringsleiders om bij de lancering van de euro ook te zorgen voor 'een dak' op het gebouw via een echte politieke en economische unie. Pas nu, nu het water binnensijpelt, bouwt de Europese Raad aan dat dak.

Maar telkens opnieuw speelt zich hetzelfde af: de Europese Commissie krijgt de opdracht om voorstellen uit te werken voor bijvoorbeeld de uitbouw van een bankenunie, waarna de lidstaten (mevrouw Merkel op kop, om haar niet te noemen) op de rem gaan staan.

'Niet door een zogenaamd wereldvreemd ambtenarenapparaat, maar door de nationale democratieën wordt de democratisering van de EU verhinderd: ze zou onze provinciale politici in hun bestaan be-

Lees verder blz. L16